

Nieuw paradigma is oplossing wijkaanpak

Essay

door Erik van Ophoven

De wijkaanpak. Nee, gemakkelijk is het niet. Vele analyses geven aan hoe complex de situatie in de wijken en daarmee de wijkaanpak is. De weerbarstigheid is groot, de effecten zijn bescheiden. Treurig stemmen de woorden van Godfried Engbersen, wanneer hij terecht constateert dat al die wijkplannen van de afgelopen bijna twintig jaar 'niet tot wezenlijke verbeteringen hebben geleid in de klassieke probleemwijken'.

paradigma

En nu? Hulp uit onverwachte hoek. Thomas Kuhn wordt ingeschakeld, de paradigmatheorie.

Hoe was het ook alweer? Een paradigma is een samenhangend stelsel van modellen en theorieën dat een denkkader vormt waarmee de werkelijkheid geanalyseerd wordt en van waaruit geacteerd wordt. Hoe langer we vanuit zo'n paradigma werken hoe minder zichtbaar dat paradigma wordt. Vaak worden we ons pas bewust van het paradigma wanneer het gebruik er van steeds minder resultaten oplevert. En inderdaad, voor de wijkaanpak is dat moment aangebroken! In dit essay kijk ik kritisch naar de fundamenten van het huidige (= 'het oude') wijkaanpak-paradigma, om daarmee tot een nieuwer, effectiever model te komen. En dat is nodig. De uitgangspunten achter de wijkaanpak zijn hopeloos verouderd. Zelfs een ingrijpende renovatie zou niet helpen, sloop en vervangende nieuwbouw is het devies. De wijkaanpak-onderdelen die de sloophamer zullen ontmoeten zijn het ambitieniveau, het mensbeeld, de filosofie, het gedrag en de focus.

'Verder nog iets?'

'Nee, dank u'.

Zoals we zullen zien is het ambitieniveau onrealistisch, niet haalbaar en dus onbruikbaar. Het mensbeeld uit het oude paradigma gaat uit van louter welwillende bewoners; dat zegt genoeg. Verder zijn in het oude paradigma de wijkaanpak-plannen ingebed in een filosofie van afstand houden, en wordt een gedrag van voorzichtigheid en risico's mijden gepropageerd. Die filosofie en dat gedrag passen niet meer bij onze 2009-inzichten. Tenslotte blijkt het oude fundament vooral te worden gedragen door een kerngedachte van een integrale aanpak. Die gedachte veroorzaakt meestal een alles-tegelijk-aanpak, wat qua uitstraling prachtig lijkt en qua rendement dramatisch blijkt.

ambitie

Vanuit het bestaande paradigma willen we van achterstandswijken prachtwijken maken. Met daarbij loofrijke doelen. Zoals (VROM) het Stad en Stijging-doel om wijken zo aantrekkelijk te maken dat de stad daarmee de middenklasse vasthoudt. Dat is nogal wat. Ontelbare factoren spelen daarin mee, maar 'wij zullen het wel eens regelen'.

Wanneer hebben we dat soort maakbaarheidsdenken ...?

De onwaarschijnlijke ambities uit ons oude paradigma blijken ook uit de terminologie. Neem nu de term prachtwijken. Is dat realistisch? Heeft elke wijk het in zich om een echte prachtwijk te worden. En als alle wijken prachtwijken zijn, waar moet dan het niet prachtige naar toe? Waarom kan een wijk niet een goede 'start-wijk' zijn, of een goede 'opvang-wijk'? Wil je slagen in de wijkaanpak, manage dan vooral de verwachtingen. Stel onrealistische (politieke) ambities bij. Niet elke voetballer zal eredivisie spelen, niet elke wijk zal een prachtwijk worden. Daarmee kun je nog steeds heel veel schik hebben in jouw voetbalwedstrijd of jouw wijk. En in welke klasse die wijk dan ook speelt, de spelregels zijn overal gelijk. Dus schoon, heel, veilig en leefbaar, blijven altijd gelden. En, overal is de inzet, waar men ook woont, dat mensen prachtkansen krijgen (een 'stijgingsperspectief'; Stad en Stijging). Immers niet elke club kan Ajax worden, maar geef elke voetballer wel de Ajax-kans. Maak ambities haalbaar, dan is succes bereikbaar.

mensbeeld

Theodore Dalrymple heeft de steen in de vijver geworpen. Zijn essays over hoe het systeem de onderklasse instandhoudt, zijn goed onderbouwd en worden steeds breder gedragen. En – wellicht de kwaliteit van een goede essayschrijver – hij slaat wat door. Zijn boodschap is echter duidelijk: er is een (volgens hem: aanzienlijk) deel van de onderklasse die bewust voor die positie kiest. Die kiest voor de voordelen, het gemak, de spanning, het avontuurlijke, de adrenaline van een marginale positie. Die ook getraind is in het maximaal verwerven van ondersteuning van allerhande hulpverleners. In ons oude paradigma gingen we uit van een onderklasse die toch vooral zielig en onzelfstandig is. Uitgangspunt was de gedachte dat iedereen geholpen wil worden. De verbazing is dan ook groot als in wijken schijnbaar goede projecten weinig resultaat hebben. Gelukkig wordt dat mensbeeld steeds meer aangepast. Steeds bewuster maken we een scheiding tussen de goeden en de kwaden. Bij elk past een eigen ambitie en eigen wijkaanpak.

Bij het mensbeeld past ook de notie dat mensen niet alleen maar *slachtoffer* zijn van de keuzes die ze maken, onder andere op het gebied van wonen, maar ook *verantwoordelijk* zijn. Immers hoeveel stijgingsperspectief biedt het wonen in een achterstandswijk? Het Verwey Jonker instituut zegt er in een recent rapport het volgende over: *"In probleemwijken trekken bewoners zich terug achter de voordeur, is de sociale controle op elkaars gedrag minimaal, voelen ouders zich onmachtig hun taak als opvoeders goed te vervullen, brengen opgroeiende jongeren hun vrije tijd voornamelijk op straat door, waar ze alle vrijheid hebben om overlast te veroorzaken en strafbare feiten te plegen."*

Dat is een helder beeld. Het is niet de ideale plek...om het maar eens als understatement te brengen. Veelal wonen er allochtonen in deze wijken, die nog met een extra achterstand te maken krijgen namelijk dat hun kinderen naar de in die wijken aanwezige minder kansrijke zwarte scholen gaan. Hoezo stijgingsperspectief?

Vanzelfsprekend willen we die wijken versterken. We zijn hard aan het pompen in 40 krachtwijken en andere wijken. Goede zaak. Maar... er is ook iets vreemds aan de hand. Terwijl we in die wijken zo hard aan het pompen zijn, laten we de kraan open staan. We huisvesten er nog steeds zwakke huishoudens, vaak allochtonen. Waarom?

Mensbeeld: overkomen of kiezen?

Waarom kiezen we er niet voor om mensen die een woning zoeken voor te lichten over de gevaren van dit soort wijken. *'Zou u wel in die wijk gaan wonen met uw kinderen? Weet u welke gevaren er loeren? Mogen wij u wijzen op het wonen in alternatieve wijken, zoals ...'*. En laten we nu niet meteen gaan roepen dat we deze mensen geen alternatieven kunnen bieden. We hebben 2,4 miljoen sociale huurwoningen. En velen (vaak autochtonen) zijn al uit achterstandswijken weggetrokken, zij bewijzen dat er alternatieven zijn. Het SCP onderzoek 'goede burens kun je niet kopen' toont ook aan dat vestiging in een achterstandswijk vaak geen economisch moetje is.

Hoewel een deel van de allochtonen dus vaak wat gemakkelijk lijkt te kiezen voor juist de wijken met weinig perspectief, blijkt anderzijds (zoals uit het onderzoek 'De buurt als belemmering', ISEO) dat allochtonen aangeven graag uit de achterstandswijken te willen verhuizen. Wat doen wij als corporaties om ze daarbij te helpen? In het recente rapport van NICIS 'Na de sloop...' wordt aanbevolen mensen meer voor te lichten over verhuismogelijkheden. Dat zouden we op zijn minst kunnen doen. En het bevorderen van een meer kritische houding op het gebied van wonen, lijkt ook een goed idee. In het eerder aangehaalde SCP onderzoek 'Goede burens kun je niet kopen' wordt aangegeven dat allochtonen bij het kiezen van een nieuwe woning niet het onderste uit de kan halen en vooral kiezen voor snel beschikbare woningen. We hebben beleid om autochtonen voor deze wijken te behouden of ze aan te trekken en dat heeft enig effect

(zie o.a. 'Helpt de middenklasse, NICIS). Daarnaast zou er ook explicieter beleid gemaakt moeten worden om allochtonen meer te prikkelen na te denken over woonkeuzes en consequenties daarvan. Wat houdt ons tegen?

filosofie

De cultuurpsycholoog Jos van der Lans schetst in zijn artikel 'Er op af' de veranderende manier waarop organisaties zich verhouden ten opzichte van de samenleving. We komen uit een 'er vandaan' tijd. Je vooral niet te intensief en persoonlijk met mensen bemoeien. Gelijke monniken, gelijke kappen. Werken vanuit de veilige kantoren. Oud paradigma. Als je nu objectief kijkt naar deze vaak onbewust toegepaste oude filosofie, dan is het niet vreemd dat de resultaten beperkt zijn.

Aarzelend stappen we in een nieuwe aanpak: er op af. Aanbellen in plaats van een brief schrijven. Aanspreken in plaats van er over spreken. *'Zo gingen – heel langzaam - de deuren weer open. Niet die van de burgers, maar van publieke instellingen. Vaak op een kier en zeker niet vanzelf, want professionals die geschoold zijn in afstand houden rennen niet spontaan de straat op'* (Jos van der Lans).

gedrag

In het verlengde van die op zijn einde lopende 'er vandaan' periode, ligt ook de enorme voorzichtigheid van wijkaanpakken. Risico's mijden is de norm. In plaats van recht op het doel af, wordt er van vluchtheuvel naar vluchtheuvel gesprongen. Vluchtheuvels met namen als: de regelgeving voorziet hier niet in, dat kan niet vanwege privacy, mijnheer moet zich zelf melden, we zijn in afwachting van een ander partij, dat heeft mogelijk onvoorziene juridische gevolgen (....).

Veilig is het ook om zo lang mogelijk op zo'n vluchtheuvel te blijven rondhangen. Discussies en standpunten eindeloos herhalen. Onwaarschijnlijk veel tijd steken in praten over stigmatiseren, over gediscrimineerd voelen, over te weinig respect krijgen, over boel bij elkaar houden. Over dat we vooral moeten nuanceren, relativiseren, en anderen niet te veel moeten emotioneren. Stop met dat gedrag, dat hoort bij het oude paradigma. Je hart luchten is prima, daarin blijven hangen is een drama. Kom van die vluchtheuvels af. Zet al die 'klaag-energie' om in 'oplossingsenergie'. Huppakee, aan de slag. Het nieuwe paradigma gaat uit van een sociaal zakelijke opstelling. Empathie gecombineerd met afspraak is afspraak.

focus

Wellicht heeft het oude paradigma al die enthousiaste uitvoerders van de wijkaanpak nog wel het meest op het verkeerde been gezet door de gedachte van de 'integrale aanpak'. Inderdaad in wijken hangen vele problemen met elkaar samen. Dus werken op diverse fronten tegelijk levert synergie op. In een ideale wereld zou je vooral vanuit zoveel mogelijk invalshoeken met een wijk aan de slag moeten. Echter 'tussen droom en daad...'. Het blijkt telkens weer dat er onvoldoende organiserend vermogen is om diverse projecten in een wijk gelijktijdig te laten starten en draaien. In het nieuwe paradigma kiezen we tegen een integrale aanpak. Liever focus op twee projecten die de eindstreep halen, dan starten met 10 projecten die door hun veelheid in schoonheid sterven.

Organiserend vermogen wordt gemist. Partijen blijken vaak prachtige plannen te kunnen schrijven, maar bedroevend weinig talent voor de uitvoering er van te hebben. Coalities worden volop gevormd, maar of deze ook vitaal zijn? De STIP- studie 'Organiserend vermogen in de grote stad' zegt:

'Na de euforie over 'samen sterker' in adviesnota's en beleidsplannen of convenanten en ontwikkelingsvisies zijn dan ook vaak kritische geluiden te horen over de moeizame praktijk van samenwerking. Partijen gaan zich beklagen over 'vrijblijvend gepolder' en 'praatcircussen' waar niemand iets mee opschiet. Iedereen bemoeit zich met alles. En iedereen moet ineens met iedereen in gesprek. Processen duren en duren maar zonder dat concrete voortgang te constateren valt. Stroperigheid is dan de klacht die al snel naar voren wordt gebracht.'

In ons nieuwe paradigma kiezen we voor focus en concreet aan de slag. Voor, zoals Tops het noemt, het veel meer richten op het 'doen'; "*Realiseringsmanager durven te zijn*". Niet: de diensten zijn voor de uitvoering. Niet: als er is doorverwezen dan is het wel geregeld. Zelf zaken ter hand nemen. Uitvoering moet net zo belangrijk worden als beleid. Politiek moet zich niet alleen met het 'wat' bemoeien maar ook steeds meer met het 'hoe'; dat blijkt nodig.

Oude wijkaanpak is 40 aanpakken in een plan zetten. Daarmee gelijktijdig aan de slag gaan en dan vanwege de versplintering van energie en focus falen. Eigenlijk is dat al het aan de voorkant organiseren van mislukking. Dit gebrek aan zichtbaar succes leidt – ik zeg het Engbersen na – tot fatalisme bij bewoners, en is dus niet het recept om de 'cultuur van berusting' te doorbreken. Dus: géén integrale aanpak, maar focus. En met welk probleem begin je dan? Vraag het eens in de buurt. Elke buurt heeft zijn eigen hoofdprobleem. Beloof dat je dat probleem, met voorrang op alle andere problemen, binnen een jaar zult oplossen (of verzachten). Dan zien mensen dat het werkt. Wordt berusting doorbroken. Komt energie vrij. Blijkt wijkaanpak te werken.

Nieuw paradigma

Het nieuwe paradigma van de wijkaanpak:

- gaat uit van realistische ambities;
- maakt het verschil tussen goeden en kwaden;
en maakt het verschil tussen onwetendheid en ongeïnteresseerdheid
- heeft 'er op af' als filosofie;
- zet voorzichtigheid aan de kant, is sociaal zakelijk;
- stopt met de integrale aanpak, heeft focus.

Het nieuwe paradigma van de wijkaanpak leidt tot grote successen!

Erik van Ophoven, tel 06 46 000 863, mail erik@organiserendvermogen.nl

bronnen

In zes stappen van probleem- naar prachtwijk, artikel van Godfried Engbersen, op de website van KEI-centrum, mei 2007

Stad en stijging, VROM Raad, oktober 2006

Leven aan de onderkant; het systeem dat de onderklasse in stand houdt, Theodore Dalrymple, 2004

Er op af; de leefwereld als spreekkamer, artikel van Jos van der Lans, in Het Experiment, magazine van de SEV, oktober 2007

Organiserend vermogen in de grote stad, Stip studie, uitgevoerd in opdracht van NWO en het Kenniscentrum Grote Steden door Prof. dr. M.J.W. van Twist, maart 2004

Frontlijnsturing, Casper Hartman en Pieter Tops, Universiteit van Tilburg, februari 2005

Na de sloop, Anne Slob e.a., Nicis Institute, juni 2008

De buurt als belemmering, Wenda van der Laan Bouma-Doff, ISEO, 2005

Achtergronden van jeugddelinquentie en middelengebruik, Josine Junger-Tas e.a., Verwey Jonker Instituut, mei 2008

Voorbij de oude debatten: een voorstel voor economische desegregatie van het onderwijs, Bowen Paulle, Universiteit van Amsterdam, ihkv Volkskrant Sociale agenda (zie http://www.volkskrant.com/bijlagen/essay_paulle.pdf)

Helpt de middenklasse? Op zoek naar het middenklasse-effect in gemengde wijken. Veldboer, L. R. Engbersen, J.W. Duyvendak & M. Uytterlinde, Nicis-institute, Den Haag, 2008

Goede burens kun je niet kopen, SCP, Jeanet Kullberg, Miranda Vervoort, Jaco Dagevos, januari 2009